

Makale Türü: Kitap Eleştirisi

AHLAK, İKTİSAT VE BİLİM: ADAM SMİTH FELSEFESİNE GİRİŞ¹

Musa YANIK²

Adam Smith; David Hume, Francis Hutcheson ve Thomas Reid gibi düşünürlerle birlikte, İskoç Aydınlanma Felsefesi'nin en önemli isimlerinden birisidir. O, "Milletlerin Zenginliği" isimli eserinde ortaya koyduğu fikirlerle birlikte, İktisat Bilimi'nin kurucusu olarak sayılmakta, modern dönemin önemli ideolojilerinden olan liberal düşüncenin de ilk temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Öte yandan Smith, bir iktisatçı olduğu kadar, ayrıca bir ahlak profesörüdür. Kendisi Glasgow Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi kürsüsünde dersler vermiş ve burada çalıştığı yıllarda, ders notlarını daha sonra kitap haline getirerek "Ahlaki Duygular Kuramı" ismiyle yayınlamıştır.

İktisat biliminin başlangıcını Antik Yunan düşüncesine kadar geriye götürmek mümkündür. Nitekim *ekonomi* sözcüğünün etimolojisi de eski Yunanca *oikos* ve *nomos* sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Daha çok ev idaresi ya da yönetimi şeklinde incelenmeye başlanan bu disiplinin, siyaset biliminin bir parçası olarak ele alındığını ve ahlaki kaygılardan ayrı olarak değerlendirilmediğini bu dönem için söyleyebiliriz. Ancak iktisadın bilimleşme yolunda ortaya çıkmasıyla birlikte, farklı düşünürlerce ahlaki olandan uzaklaştığı sıkça tartışılmış ve birçok düşünür tarafından ahlaki yönünün olup olmadığı ya da ahlaki kaygıları içerisinde barındırıp barındırmadığı süregelen tartışmaların konusunu oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında, iktisadın ahlaki bir tarafının olup olmadığı, onun bilimleşme yolunda ahlaki yargılardan ya da değerlerden uzaklaşıp uzaklaşmadığı gibi birçok soruyu gündeme getirmek ve bunlara yanıt aramak önem arz etmektedir.

Gökhan Murteza, "Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş" isimli eserinde bu tarz sorulara A. Smith özelinde yanıt aramaya çalışmış ve diğer çalışmalarında da genellikle İktisat disiplininin birçok farklı konusunu felsefi açıdan tartışmaya açmıştır. Murteza'nın bu eseri, devleti ve toplumu ilgilendiren bu araştırma alanının, A. Smith ile birlikte bir bilim dalı olarak görülmeye başlanmasının sonucunda, gerçekten ahlaki olanı içerip içermediği problemi üzerinde durmaktadır.

A. Smith'in daha çok iktisatçı kimliği ön plana çıkarılarak ahlak felsefesi açısından önem arz eden görüşlerinin arka planda kaldığı gözden kaçırmamız gereken bir durumdur. Onun "Ahlaki Duygular Kuramı" üzerinde geliştirdiği "duygudaşlık", "tarafsız gözlemci" gibi birçok kavramın ahlak felsefesiyle yakından ilişkisi vardır. Nitekim bu kavramlar "sağduyu felsefesi" diyebileceğimiz bir alanla da yakından ilintili kavramlardır. Bir diğer önemli eseri olan "Milletlerin Zenginliği" isimli kitabında da "iş bölümü", "değer teorisi" gibi bugün iktisat disiplinin en önemli konularından olan bu kavramlara dair görüşlerini ortaya koymuş ve bu disiplinin bir bilim olarak ortaya çıkmasında öncü olmuştur. Çalışmasına Antik Yunan düşüncesi içerisinde iktisadi sayılabilecek filozofların görüşleriyle başlayan Murteza, bu bölümü Aristoteles'in görüşleri ile

¹ Gökhan Murteza, Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, Kasım, 2019. ISBN: 978 605 7768 05 6

² Doktora Öğrencisi Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-Türkiye, musayanik52@gmail.com., Orcid: 0000-0003-4155-933X

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Yanık, M. (2020), Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 169-171

bitirmiş, ardından bir sonraki kısımda İngiliz ve İskoç felsefe geleneğinde iktisat konuları hakkında bilgiler vermiş, son olarak da 18. yy. Fransız felsefesi içerisinde iktisat sorunlarını tartışmış ve bu bölümü bitirmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla ortaçağ tartışmaları içerisinde iktisat ve ahlak sorunlarına değinmeyen yazarımız, Aristoteles'in ortaçağ iktisadi ve ahlaki konulara olan etkisi hakkında sadece bir düşünürden alıntı paylaşarak Hristiyan ve İslam dünyasında iktisadi bir takım konuların tartışıldığını belirtmeye çalışmıştır (s. 35).

Çalışmanın arka planı olarak niteleyeceğimiz bu bölümden sonra yazar, A. Smith'in ahlak felsefesi açısından önem arz eden görüşlerini ele almış ve tartışmıştır. Ayrıca bu tartışma içerisinde çağdaşları olan D. Hume ve Hutcheson gibi İskoç felsefe geleneğinin önemli isimlerinin de görüşlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur. Stoacı ahlak ve erdem öğretisinin A. Smith'in ahlak felsefesi içerisinde önemli bir yeri olduğunu belirtmeye çalışan yazara göre bu etkiyi, Smith'in iki farklı eserinde görmek mümkündür (s. 92.). Ancak yazarın da belirttiği üzere bir sağduyu filozofu olarak tanınan A. Smith'in çağdaşı ve hemşerisi olan Thomas Reid'in görüşlerine yazar tarafından hiç değinilmemesi önemli bir husustur. Nitekim sağduyu felsefesinin kurucusu olarak sayılan Reid'in "Sağduyu İlkeleri Çerçevesinde İnsan Zihni'ne Dair Araştırma" isminde bir eseri de bulunmaktadır.³ Ancak bu eserin muhtevasının epistemolojik yönünün daha kuvvetli olduğunu söyleyecek olursak, yazarın bu hususu dikkate değer görmemesi bizce de anlaşılabilir olmaktadır.

Öte yandan yazarın ilgili eserinde bahsetmeye çalıştığı ve A. Smith'in hem eleştirip hem de etkilendiğini söylediği *fizyokrasi* düşüncesini daha çok iktisadi konularla sınırlı tutmaya çalıştığını söyleyebiliriz (s. 81). Daha çok hukuk alanında "doğal kanun" olarak ifade edilen bu düşüncenin izlerini, "doğal teoloji", "doğal ahlak" gibi dönemin birçok farklı tartışmaları içerisinde görmek de mümkündür. Ayrıca fizyokrasi, Protestanlığın farklı mezheplerinden biri olan Kalvinist düşüncenin de önemli kavramlarından biridir. Açıkçası Kalvinist öğretinin, dönemin İskoçya'sında da yaygınlaştığı herkes tarafından bilinen bir olgudur. Ancak yazarımızın bu konuya dair bir temasının olmaması, çalışmanın bizce eksik yönlerinden biridir. Nitekim bu öğretinin dini olduğu kadar iktisadi, hatta ahlaki boyutları da vardır.⁴

İki farklı alanda, zengin kavramlarla çalışmalar yapan Smith'in düşüncelerini iki ayrı kitapta ele alması, bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. "Adam Smith Sorunu" olarak bilinen bu tartışmaları ortaya atan düşünürler Alman iktisatçılar olmuştur. Yazara göre bu tartışmayı kısaca beşeri ilişkilerin, insanların birbirlerine karşı hissettikleri 'duygudaşlık' temelinde kurulduğunu düşünen ahlak filozofu Adam Smith'in, bir andan sonra bu ilişkilerin temeline öz-çıkar kavramını koyan iktisatçı Adam Smith'e nasıl dönüştüğünün tartışılması olarak özetlemek mümkündür (s. 197).

Yazarımız, eserin son bölümlerinde, bu probleme yönelik çözüm önerilerini, Smith'in gerek ahlak felsefesi kitabında, gerekse iktisat üzerine yazdığı kitapta "çıkar ve zenginlik düşkünlüğü, kar merkeziliği" gibi kavramları kullanmadığını, ayrıca Alman iktisatçıların ortaya attığı gibi böyle bir yorumlamanın da yanlış olacağını verdiği örneklerle göstermeye çalışmıştır (s. 205-210). Özellikle dış ticaret, istifçilik, israf gibi birçok kavramla sunduğu bu örnekler, hem iktisadi olanın ahlaki bir boyutunu göstermesi, hem de kitabının önsözünde de belirtmeye çalıştığı probleme yönelik çözüm önerilerini somut bir şekilde göstermesi bakımından son derece önemli gibi gözükmektedir (s. 206-209)

³ Thomas Reid'in sağduyu felsefesi hakkında görüşleri üzerine yapılmış bir çalışma için ayrıca Bk. Hacı Mustafa Açıköz, *Sağduyu Eylem Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2017.

⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca Bk. M. Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2013. Kalvinist öğretisi içerisinde önemli bir yeri olan "doğal hukuk" gibi kavramlar için ayrıca bkz: Hakan Olgun, *Kalvinizm'de On Emir*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2012.

Son tahlilde “Smith’te bir bilim olarak iktisadın ahlaki olandan kopuşu söz konusu mudur?” şeklinde bir soruyu da haklı bir şekilde değerlendiren Murteza, aslında bu sorunun cevabının ipuçlarını bize yine kitabın ilk sayfalarında vermektedir. İktisadın bilimleşme yolunda ahlakla olan ilişkisinden felsefeden koptuğu ölçüde uzaklaştığını belirten yazarımız, Smith’de ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını, ancak bu kopuşun Smith’den sonra yavaş yavaş başladığını açıkça belirtmektedir (s. 18).

İktisat alanında üzerinde sıkça tartışılan ve bu alanda birçok akademik çalışmanın da konusunu oluşturan Adam Smith’in görüşlerinin, ahlaki açıdan değerlendirilmesi önemli gibi gözükmektedir. Ancak daha çok iktisat alanında yapılan çalışmalarda ismini gördüğümüz Smith’in ahlak felsefesi hakkındaki görüşleri, bizce de akademik ilgiyi hak etmektedir. Özellikle günümüz ideolojilerinden liberalizmin kurucularından sayılan Smith’in ahlak felsefesi alanında ortaya koyduğu kavramlar, problemler ve çözüm önerileri, bugün günümüz modern toplumlarını anlama noktasında da bize yardımcı olacağı muhakkaktır.

Gökhan Murteza’nın “Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş” isimli eseri, yazarın İstanbul Üniversite’nde 2012 yılında savunmuş olduğu “Adam Smith’te İktisat ve Ahlak Sorunları” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Yazar tarafından kitap haline getirilen bu metin, Pinhan Yayıncılık tarafından Kasım 2019 tarihinde raflardaki yerini almıştır. Ayrıca yine yakın dönem içerisinde İktisat tarihçisi Prof. Dr. Abdullah Mesud Küçükkalay tarafından kaleme alınan “Adam Smith: Ahlak Felsefesinden Politik Ekonomiye Bir Filozof”⁵ simli eserde, karşılıklı ve eleştirel bir okuma için iyi bir alternatif sunmaktadır.

Kaynakça:

Açıköz, H. C. (2017), Sağduyu Eylem Felsefesi. Ankara: Elis Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2013), Tanrı Devletinden Kral Devlete. Ankara: İmge Kitabevi.

Küçükkalay, A. M. (2019), Adam Smith: Ahlak Felsefesinden Politik Ekonomiye Bir Filozof. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Murteza, G. (2019), Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Olgun, H. (2012), Kalvinizm’de On Emir. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

⁵ Abdullah Mesud Küçükkalay, *Adam Smith: Ahlak Felsefesinden Politik Ekonomiye Bir Filozof*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.